

КРАВЧУК М. Ю.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
та процесу

(Тернопільський національний
економічний університет)

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-4-29>

РОЛЬ ОСНОВНИХ ІНСТИТУЦІЙ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ БІОТЕРОРИЗМУ

У статті досліджено роль основних інституцій щодо адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму через аналіз організаційно-правових основ їхньої діяльності. До основних інституцій адміністративно-правового забезпечення боротьби з біотероризмом належать: Кабінет Міністрів України, Державна надзвичайна протиепізоотична комісія при Кабінеті Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, Служба безпеки України, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство екології та природних ресурсів України та Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Зазначені інституції на різних рівнях здійснюють координаційну, контрольно-наглядову діяльність, оперативно-розшукові заходи, негласні слідчі дії тощо, відповідно до їхньої компетенції, з метою протидії проявам біотероризму. Ключова, фундаментальна роль у питанні протидії біотероризму відводиться Раді національної безпеки і оборони України. Оскільки цей орган, який виконує координаційно-контролюючі функції щодо виконавчої гілки влади, забезпечує виконання вказаних рішень підконтрольними міністерствами та відомствами.

У процесі дослідження розкривається зміст дефініції «адміністративно-правове забезпечення протидії біотероризму», яку варто розуміти як застосування владно-імперативного впливу, спрямованого на охорону, реалізацію і розвиток суспільних відносин, що втілено у винесенні правових актів, має на меті попередження, зміну або припинення протиправної поведінки суб'єктів правовідносин, у яких вони задіяні, тобто вчинення умисного, свідомого, протиправного та цілеспрямованого застосування патогенних мікроорганізмів або погроза їх застосування з метою дестабілізації діяльності органів влади чи міжнародних організацій.

Автором сформульовано висновок, що реалізація належного адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму можлива лише за чіткої координації, злагодженості та взаємозв'язку основних інституцій, із чітким розподілом функціональних напрямів і конкретним визначенням ролі кожного з них.

Ключові слова: біотероризм, адміністративно-правове забезпечення, суб'єкти протидії біотероризму, протидія біотероризму.

In this article, the study of the role of the main institutions regarding the administrative and legal provision of counteracting bioterrorism through an analysis of the organizational and legal basis of their activities. The main institutions of administrative and legal support for combating bioterrorism include: the Cabinet of Ministers of Ukraine, the State Emergency Antiepidemiological Commission under the Cabinet of Ministers of Ukraine, the National Security and Defense Council of Ukraine, the Security

Service of Ukraine, the Ministry of Health, the Ministry of Environment and Natural Resources of Ukraine and the State Emergency Situations Service of Ukraine. The indicated institutions at different levels carry out coordination, control and oversight activities, operational and investigative measures, secret investigative actions, etc., in accordance with their competence, in order to counteract the manifestations of bioterrorism. Key, fundamental role in the issue of counteraction to bioterrorism is given to the National Security and Defense Council of Ukraine. Since this body, having the coordination and control functions in relation to the executive branch of government, in turn, ensures the execution of the said decisions by the ministries and departments under control.

In the course of the study, the content of the definition of “administrative and legal provision for combating bioterrorism” is revealed, which should be understood as the use of imperious imperative influence directed at the protection, realization and development of social relations, which find expression in the passing of legal acts, and is aimed at preventing, change or termination of the unlawful conduct of the subjects of the legal relationship in which they are involved, that is, the commission of deliberate, deliberate, unlawful and purposeful use of pathogenic microorganisms, or p the dearth of their use in order to destabilize the activities of government or international organizations.

The author concludes that the implementation of proper administrative and legal support for combating bioterrorism is possible only with the clear coordination, coherence and interconnection of the main institutions, with a clear division of functional lines and a specific definition of the role of each of them.

Key words: *bioterrorism, administrative and legal support, subjects of countering bioterroris, countering bioterrorism.*

Вступ. Сьогодні, унаслідок розвитку сучасних біотехнологій і появи синтетичної біології класичні форми тероризму зазнають кваліфікаційних змін, зміщуючи акценти на біологічний напрям, що є більш об’ємним за масштабами та становить значно суттєвішу загрозу порівняно з іншими засобами масового ураження з огляду на потенціал ураження цілі. Зниження вартості та доступності технологій створює ситуацію у світі, коли відкривається доступ до генерування біологічних агентів і токсинів не лише у спеціальних лабораторіях високого рівня секретності, але і в підпільних закладах, з огляду на доступність інформації про штами небезпечних вірусів на просторах Інтернету. Загроза розповсюдження інфекційних речовин на людей, тварин, рослин та інший біосвіт стає нині черговим викликом для людства як біологічного виду.

Постановка завдання. За експертними оцінками, нині, окрім вірусів, що вже виявлені, у природі перманентно створюються нові і нові патогени натуральним шляхом. Лише за останні 50 років науці стало відомо більше 30 нових інфекційних агентів, серед яких віруси Ебола та Марбург. Варто зазначити, що нині відсутні засоби профілактики та лікування вказаних вірусів, що робить їх поширення надзвичайно небезпечним для світової спільноти. Низка патогенів, що з’являються, як-от вірус Західного Ніла, лікарсько стійкі *Mycobacterium tuberculosis*, *Staphylococcus*, *Streptococcus*, також можуть бути надзвичайно небезпечними біологічними агентами [1].

Усе це ставить перед Україною завдання готовності держави (передусім в особі правоохоронних органів) до опору сучасним злочинним викликам і налагодження дієвої системи протидії біотероризму на теренах нашої держави в межах гарантування національної безпеки. Зазначена теза підсилюється рішенням Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) «Про біологічну безпеку України» від 15 квітн 2009 р. [2], яким визнано необхідність здійснення системних заходів з ефективної організації систем біобезпеки держави та протидії проявам біотероризму. Для розуміння можливих варіантів реалізації даного

завдання варто проаналізувати організаційно-правові засади діяльності основних інституцій України щодо забезпечення протидії біотероризму та визначити їхню роль.

Окремі аспекти забезпечення протидії терористичним проявам, зокрема біотероризму, досліджували такі вчені, як: П. Гібсон, В. Глушков, О. Деміховська, В. Ємельянов, Я. Кондратьєв, В. Ліпкан, Р. Мартинюк, С. Нетесов, Ю. Новохатній, Р. Сибірна, А. Сибірний, В. Світа, Л. Третьякова, А. Хайтовіч та ін. Однак проблемам вивчення ролі основних інституцій адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму достатньої уваги приділено не було.

Результати дослідження. Біотероризм як різновид тероризму є ганебним, однак надзвичайно небезпечним викликом усьому суспільству, налагодженому порядку, що формувався століттями, посягає на безпеку не лише конкретного індивіда, але і держави загалом, з огляду на підступність заходів (поширення інфекцій, бактерій та інших збудників найбільш неочікуваними для суспільства способами) і відносну доступність для злочинців. Для боротьби з біологічними загрозами в кожній державі діє загальна система охорони здоров'я, система правоохоронних органів, що керуються та контролюються державною влади. Однак дані Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ) говорять про те, що сьогодні якісно протистояти біологічним викликам не може жодна держава. Так, за даними Організації, у світі державні органи охорони здоров'я, як і загалом сама сфера, задіяні на повну потужність, ведучи боротьбу з інфекціями природного походження та виникнення, а тому будь-які додаткові загрози штучного (терористичного) характеру можуть призвести до перевантаження, зниження та виведення їх із ладу, а сама система не зможе відповідати на зазначені виклики. Суспільна вразливість до біологічних агентів пояснюється здебільшого тим, що система медично-санітарної допомоги не здатна на даному етапі вчасно їх визначити та застосувати заходи необхідного захисту. Зважаючи на рекомендації ВООЗ, для підвищення рівня готовності загальної системи охорони здоров'я до відбиття біологічної загрози в тій чи іншій країні варто зосередити зусилля на навчанні персоналу за програмою, що включає обмежену, але правильну групу біологічних агентів, що дозволить створити необхідний потенціал для боротьби із широким спектром загроз [3].

Погоджуючись із висновком ВООЗ, на нашу думку, однак, варто зазначити, що для подолання біотерористичної загрози цього може бути недостатньо. Адже організація пропонує бути готовим реагувати на наслідки застосування біологічної зброї й інших протиправних проявів. Однак правильним у такому разі було б основний акцент зосередити на адміністративно-правовому забезпеченні попередження, боротьби або недопущення самого факту поширення так званої «біологічної зброї», а також налагодження системи оцінювання його ефективності [4, с. 248] для подальшого коригування та вдосконалення, не применшуючи жодним чином необхідності лабораторної боротьби з наслідками біотерористичних актів. З огляду на це, варто розглянути організаційно-правові засади діяльності основних інституцій державної влади, що здійснюють адміністративно-правове забезпечення контрольно-наглядовими, слідчо-оперативними й іншими органами з метою протидії біотероризму на рівні країни.

Теорія адміністративного права визначає поняття адміністративно-правового забезпечення як цілеспрямовану дію на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [5, с. 327]. Дане визначення, на нашу думку, не враховує мету вказаного імперативного впливу, а саме охорону, реалізацію та розвиток суспільних відносин.

Дещо іншої думки дотримується К. Барсуков, який вважає, що категорія «забезпечення» має біполярну природу, а саме: воно є діяльністю уповноважених державою органів щодо здійснення власних функцій; є результатом цієї діяльності, яка виражена в безпосередній реалізації правових приписів, прав і свобод громадян [6, с. 7].

Існує також позиція розуміння поняття «адміністративно-правового забезпечення» крізь призму дотримання, захисту та відновлення прав людини, відповідно до якої вказана дефініція визначається як сукупність адміністративно-правових заходів, що спрямовуються на створення відповідних умов, з метою належної реалізації, охорони, захисту

та відновлення порушених прав і свобод [7, с. 7–8]. Загалом вважаємо, що дана позиція має право на існування, хоча, на нашу думку, усе ж адміністративно-правове забезпечення спрямоване насамперед на суспільні відносини, а саме на їх попередження, зміну та припинення в разі біотероризму.

На нашу думку, під дефініцією «адміністративно-правове забезпечення протидії проявам біотероризму» варто розуміти застосування владно-імперативного впливу, спрямованого на охорону, реалізацію і розвиток суспільних відносин, що виражено у винесенні правових актів, має на меті попередження, зміну або припинення протиправної поведінки суб'єктів правовідносин, у яких вони задіяні, тобто вчинення умисного, свідомого, протиправного та цілеспрямованого застосування патогенних мікроорганізмів або погрози їх застосування з метою дестабілізації діяльності органів влади чи міжнародних організацій.

Аналізуючи вітчизняне законодавство у сфері боротьби з біотероризмом в поєднанні з дослідженням основних завдань, можна дійти висновку, що до основних інституцій у сфері адміністративно-правового забезпечення боротьби з біотероризмом належать: Кабінет Міністрів України, Державна надзвичайна протиепізоотична комісія при Кабінеті Міністрів України (далі – КМУ), Рада національної безпеки і оборони України, Служба безпеки України, Міністерство охорони здоров'я (далі – МОЗ), Міністерство екології та природних ресурсів України та Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Указані інституції на різних рівнях здійснюють координаційну, контрольню-наглядову діяльність, оперативно-розшукові заходи, негласні слідчі дії тощо, відповідно до їхньої компетенції, з метою протидії проявам біотероризму.

Окремо варто зазначити, що в Україні нині функціонує більше трьох тисяч лабораторних установ мікробіологічного профілю, що на постійній основі здійснюють дослідження біологічних агентів II–IV груп патогенності [8, с. 497] і розробляють методи протидії потенційним наслідкам від біотерористичних проявів.

Основним органом державної влади, що здійснює адміністративно-правове забезпечення протидії біотероризму, є РНБО України. Рада визначає стратегічні національні інтереси України, формує концептуальні підходи та напрями гарантування національної безпеки в екологічній сфері; уживає заходів екологічного характеру відповідно до масштабу потенційних і реальних загроз національним інтересам України; оголошує окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації тощо [9]. Однак ключова роль РНБО України полягає в координуванні та контролі діяльності КМУ, що пов'язана зі сферою національної безпеки й оборони України. Закон зобов'язує уряд забезпечити виконання рішень РНБО України, що стосуються національної безпеки, за ввіреними йому міністерствам. Тобто можна зробити висновок, що в питаннях протидії біотерористичним проявам РНБО України відіграє ключову, фундаментальну роль, виконує координаційно-контролюючі функції щодо виконавчої гілки влади, яка, у свою чергу, забезпечує виконання зазначених рішень підконтрольними міністерствами та відомствами. Окрім того, Рада здійснює формування державної політики у сфері національної безпеки й оборони держави.

Закон України «Про Кабінет Міністрів України» визначає його центральним органом виконавчої влади в Україні, що здійснює: забезпечення державної політики у сфері екологічної безпеки і природокористування, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, забезпечення громадського порядку, боротьби зі злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій тощо [10].

На реалізацію цих завдань КМУ спрямовує і координує роботу міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, які забезпечують проведення державної політики у сфері гарантування екологічної безпеки як складової частини національної безпеки держави. Зважаючи на це, варто зазначити координуючу роль КМУ як центрального органу державної виконавчої влади щодо системних ланок державних інституцій власної ієрархії, задіяних у протидії біотероризму (МОЗ, ДСНС тощо).

Міністерство охорони здоров'я, входячи в систему виконавчої влади, є підконтрольним КМУ та в межах адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму контролює

додержання закладами охорони здоров'я права громадян на охорону здоров'я, розробляє й організовує виконання державних комплексних і цільових програм охорони здоров'я, визначає пріоритетні напрями розвитку системи екстреної медичної допомоги тощо. Окрім того, до компетенції МОЗ уходить затвердження: галузевих стандартів у сфері охорони здоров'я, зокрема клінічних протоколів і стандартів, здійснення контролю за їх дотриманням; порядків проведення медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання; створення та ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів; застосування методів профілактики, діагностики, лікування, реабілітації та лікарських засобів тощо [11].

МОЗ, будучи основним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері охорони здоров'я, здійснює забезпечення та реалізацію державної політики у сфері захисту населення від інфекційних хвороб; епідеміологічного нагляду (спостереження); створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів і медичних виробів; санітарного й епідемічного благополуччя населення. Реалізація вказаних заходів відбувається в межах забезпечення протидії біотероризму, однак варто зазначити їхню безпосередність і цілеспрямованість на дотримання екологічної безпеки держави. З огляду на це, можна говорити про безпосередню роль Міністерства в питаннях адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму.

Державна служба надзвичайних ситуацій, відповідно до постанови КМУ «Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій» від 16 грудня 2015 р. № 1052, здійснює, у свою чергу, реалізацію державної політики з питань медичного та біологічного захисту населення в разі виникнення надзвичайних ситуацій, надає допомогу громадянам, що постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, а також забезпечує ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру [12]. Зазначені завдання й організаційно-правові основи діяльності Міністерства вказують на фрагментарне забезпечення, організаційно-допоміжну роль у протидії біотероризму.

Державна надзвичайна протиепізоотична комісія при Кабінеті Міністрів України покликана здійснювати оперативний контроль, керівництво і координацію діяльності органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій, фізичних осіб щодо запобігання спалахам особливо небезпечних хвороб, що входять до списку Міжнародного епізоотичного бюро. До основних завдань відносять здійснення контролю за:

- проведенням заходів щодо профілактики заразних хвороб тварин (ящура, чума, хвороба Ньюкасла, сибірка, сказ, туберкульоз, лейкоз тощо), хвороб, спільних для людей і тварин, масових отруєнь тварин;
- проведенням протиепізоотичних заходів із метою недопущення занесення на територію України збудників заразних хвороб тварин з інших держав;
- додержанням юридичними та фізичними особами ветеринарно-санітарних вимог, спрямованих на захист людей і довкілля;
- наданням практичної допомоги місцевим державним надзвичайним протиепізоотичним комісіям у проведенні протиепізоотичних заходів;
- координацією діяльності науково-дослідних установ і навчальних закладів ветеринарної медицини щодо вивчення й опрацювання нормативно-правових актів із питань заразних хвороб, екзотичних або недостатньо вивчених захворювань тварин [13].

Однак якщо говорити про безпосередню протидію біотероризму в межах контрольно-наглядових, оперативно-розшукових та інших заходів, варто вказати на Службу безпеки України (далі – СБУ) як правоохоронний орган, безпосереднім завданням якого є протидія всім проявам тероризму. Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України», вказана інституція є державним органом спеціального призначення із правоохоронними функціями, що покликаний гарантувати державну безпеку України. Служба здійснює попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції й організованої злочинної діяльності у сфері управління й економіки

та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [14].

Висновки. На основі проведеного дослідження варто зробити такі висновки.

Адміністративно-правове забезпечення протидії проявам біотероризму варто розуміти як застосування спеціальними суб'єктами владно-імперативного впливу, спрямованого на охорону, реалізацію і розвиток суспільних відносин, що виражається у винесенні правових актів, має на меті попередження, зміну або припинення протиправної поведінки суб'єктів правовідносин, у яких вони задіяні, тобто вчинення умисного, свідомого, протиправного та цілеспрямованого застосування патогенних мікроорганізмів або погрози їх застосування з метою дестабілізації діяльності органів влади або міжнародних організацій.

Основними інституціями адміністративно-правового забезпечення боротьби з біотероризмом є: Кабінет Міністрів України, Державна надзвичайна протиепізоотична комісія при Кабінеті Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, Служба безпеки України, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство екології та природних ресурсів України та Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

Фундаментальну роль в адміністративно-правовому забезпеченні боротьби з біотероризмом відіграє РНБО України з огляду на формування стратегії національної безпеки та наявність координаційно-контролюючих функцій щодо виконавчої влади.

Координаційну роль різною мірою відіграють КМУ як центральний орган виконавчої влади щодо системних ланок державних інституцій власної ієрархії, задіяних у протидії біотероризму, МОЗ і ДСНС. Однак роль останніх можна окреслити як фрагментарно-координаційну, оскільки вони контролюють суто галузеві органи.

Безпосереднє значення в питаннях протидії біотероризму має СБУ, що в межах забезпечення протидії біотероризму здійснює контрольно-наглядові, оперативно-розшукові й інші заходи стосовно публічних і приватних суб'єктів.

Реалізація належного адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму можлива лише за чіткої координації, злагодженості та взаємозв'язку основних інституцій, із чітким розподілом функціональних напрямів і конкретним визначенням ролі кожного з них.

Список використаних джерел:

1. Мартынюк Р., Нетесов С., Сандахчиев Л. Международные центры как основа в борьбе с инфекционными болезнями и в противодействии биотерроризму. *Ядерный контроль*. 2002. № 2. С. 16–19.
2. Про біологічну безпеку України : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 квітня 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003525-09>.
3. Ответные меры системы общественного здравоохранения на угрозу применения биологического и химического оружия / Руководство ВОЗ. ВОЗ. 2001. URL: <https://www.who.int/csr/delibepidemics/PublicHealthR.pdf>.
4. Шульга Є. Правові заходи попередження адміністративної деліктності: критерії ефективності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2017. № № 1–2. С. 247–251.
5. Цвік М. Загальна теорія держави і права : підручник. Харків : Право, 2002. 432 с.
6. Барсуков К. Адміністративно-правове забезпечення проходження служби працівниками органів внутрішніх справ у складі міжнародних миротворчих підрозділів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 20 с.
7. Корж-Ікаєва Т. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 17 с.
8. Сибірня Р., Сибірний А. Проблеми боротьби із загрозою біотероризму в Україні. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/5057/vnulpurn201683781.pdf>.
9. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

10. Про Кабінет Міністрів України : Закон України / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

11. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України : постанова КМУ від 25 березня 2015 р. № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-п>.

12. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : Постанова КМУ від 16 грудня 2015 р. № 1052. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-2007-п>.

13. Про затвердження Положення про Державну надзвичайну протиепізоотичну комісію при Кабінеті Міністрів України та типових положень про місцеві державні надзвичайні протиепізоотичні комісії : Постанова КМУ від 21 листопада 2007 р. № 1350. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-2007-п>.

14. Про Службу безпеки України : Закон України / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 38.

ЛОГВИНЕНКО А. О.,
здобувач кафедри конституційного
і адміністративного права
(*Національний авіаційний університет*)

УДК 347.95

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-4-30>

ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ОРГАНУ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ: СУТНІСТЬ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ

У статті визначено сутність процесуальної форми реалізації компетенції органу публічної адміністрації, а також систематизацію існуючих процесуальних форм, вироблення на цій основі пропозиції щодо вдосконалення чинного адміністративного законодавства.

Визначено, що перспективною є характеристика процесуальної форми реалізації компетенції органами публічної адміністрації, виходячи з наукового підходу щодо сприйняття її як зовнішнього вираження провадження у адміністративній справі.

Процесуальні форми реалізації органами публічної адміністрації своєї компетенції систематизовано за критерієм виконуваних завдань. За цим критерієм виділено провадження, спрямовані на: вирішення спорів та/або притягнення особи до юридичної відповідальності (юрисдикційні); виконання завдань управлінського характеру (неюрисдикційні). Першими є провадження: а) в адміністративних судах; б) щодо реалізації заходів адміністративного примусу; в) щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Неюрисдикційними процесуальними формами реалізації органами публічної адміністрації своєї компетенції виділено провадження щодо реалізації функцій державного управління: планування, регулювання, контроль, управління об'єктами, що перебувають у власності держави. До неюрисдикційних процесуальних форм необхідно вказати, крім того, на провадження, спрямовані на управління всередині конкретної системи: організація, управління кадрами тощо.

